

TOPISHMOQALARDA SO‘Z TURKUMLARINING O‘RNI

Nuriddinova Huriyat Baxtiyarovna

Tel: +998978070771

Termiz davlat pedagogika institute o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi topishmoqlar materiallari asosida so‘z turkumlarining qo‘llanishi, ularning semantik-pragmatik vazifalari, milliy madaniyatni ifodalashdagi o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqot IMRAD talablari asosida olib borilib, topishmoqlarda ot, sifat, son, fe‘l, ravish kabi so‘z turkumlarining lisoniy imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: topishmoq, so‘z turkumi, semantika, pragmatika, milliy madaniyat, tilshunoslik.

Kirish. Topishmoqlar xalq og‘zaki ijodining qadimiy janrlaridan biri bo‘lib, unda millatning dunyoqarashi, qadriyatlari va mentaliteti mujassamdir. Tilshunoslikda topishmoqlar ko‘plab jihatlardan tadqiq etilgan bo‘lsa-da, ularning tarkibida so‘z turkumlarining tutgan o‘rni alohida lingvistik ahamiyat kasb etadi. Chunki so‘z turkumlari topishmoqlarning mazmuniy asosini tashkil etadi, semantik va stilistik vazifalarni bajaradi.

Mazkur tadqiqot o‘zbek va ingliz topishmoqlaridagi so‘z turkumlarining qo‘llanish xususiyatlarini solishtirma va tipologik jihatdan o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, xalq og‘zaki ijodi namunalarida qo‘llanilgan so‘z turkumlari orqali milliy mentalitet, dunyoqarash va til tafakkuri namoyon bo‘ladi.

Metodologiya (Methods) Tadqiqot materiali Z. Husainovning “Topishmoqlar” (Toshkent, 1984) to‘plami, Will R. Rainingning “Riddle Me This” (London, 2005) kitobi, Shuningdek, ingliz va o‘zbek topishmoqlari jamlangan xalq og‘zaki ijodi to‘plamlari tanlab olindi.

Tadqiqot usullari. Tavsifiy metod — so‘z turkumlarining ishlatilishini izohlash.

Qiyosiy metod — o‘zbek va ingliz topishmoqlarini solishtirish. Semantik tahlil — topishmoqlarda so‘z turkumlari orqali berilgan ma’no qatlamlarini aniqlash. Struktur tahlil — topishmoqlarning sintaktik tuzilishida so‘z turkumlari rolini o‘rganish.

Natijalar (Results) Tadqiqot davomida o‘zbek va ingliz topishmoqlarida so‘z turkumlari turlicha nisbatda qo‘llanishi aniqlandi. Otlarning o‘rni Topishmoqlarda asosiy nomlovchi birlik sifatida otlar ko‘p uchraydi: O‘zbek topishmog‘i: “*Osti imorat, usti imorat, o‘rtasi otashxona*” (samovar). Ingliz topishmog‘i: “*What has a head but no body?*” (coin). Otlar orqali topishmoqlar predmetni yashirin shaklda

ifodalaydi. Sifatlarning roli Sifatlar tasviriylik va obrazlilikni kuchaytiradi: O‘zbek topishmog‘i: *“Oq uyim ichra qizil quyonim”* (tuxum). Ingliz topishmog‘i: *“What has many keys but can’t open a door?”* (piano). Sonlarning qo‘llanilishi Sonlar miqdoriy aniqlik va ramziy ma’no beradi: O‘zbek: *“Bir cho‘ponning ming qo‘yi bor, barchasi yer ostida”* (tish). Ingliz: *“Thirty white horses on a red hill”* (teeth). Fe’llarning vazifasi. Fe’llar topishmoqda jarayon va harakatni ifodalaydi: O‘zbek: *“O‘zi yo‘l yurmaydi, hammayoqqa xabar qiladi”* (xat). Ingliz: *“The more you take, the more you leave behind”* (footsteps). Ravishlarning o‘rni Ravishlar harakatning belgisini kuchaytiradi, poetik ohang yaratadi. O‘zbek: *“Bir joydan yugurib chiqadi, bir joyga yugurib kiradi”* (suv). Ingliz: *“It runs but never walks”* (river).

Munozara (Discussion). Topishmoqlarda so‘z turkumlarining qo‘llanilishi ularning mazmuniy va stilistik imkoniyatlarini belgilaydi. Otlar va sonlar xalq tafakkurida asosiy ramziy tushunchalarni ifodalashda yetakchi rol o‘ynaydi. Sifat va ravishlar esa obrazlilikni kuchaytirib, badiiy-estetik ta’sirni oshiradi.

O‘zbek topishmoqlarida sonlar ramziy ma’noda ko‘proq qo‘llanilsa, ingliz topishmoqlarida metaforik sifat va fe’llar ustunlik qiladi. Bu farq ikki xalqning dunyoqarashi va til tafakkuri bilan izohlanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, topishmoqlarda so‘z turkumlari faqat grammatik birlik emas, balki semantik-pragmatik vosita sifatida ham xizmat qiladi.

Xulosa (Conclusion). Topishmoqlarda so‘z turkumlarining o‘rni muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbek va ingliz topishmoqlarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatdiki:

1. Otlar topishmoqlarning asosiy semantik yadrosini tashkil etadi.
2. Sifat va ravishlar obrazlilikni kuchaytiradi.
3. Sonlar ramziy ma’noda xalq tafakkurini ifodalaydi.
4. Fe’llar esa jarayon va harakatni yashirin ifodalashda muhimdir.

Ushbu tahlil xalq og‘zaki ijodida til birliklarining o‘ziga xos poetik vazifasini ko‘rsatib berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Husainova Z. *Topishmoqlar*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1984.
2. Raine W.R. *Riddle Me This*. – London, 2005.
3. Putilov B.N. *Zagadki*. – Moskva: Nauka, 1970.
4. Obshivalkina D. *Zagadki angliyskogo yazyka. Ikh znachenie, upotreblenie i russkie ekvivalenty*. – Moskva, 2008.
5. Anita A.T. *Enigma Variations: The Literary Pragmatics of the Riddle in Early English Literature*. – Oxford, 2015.